

Inese Valtere
Daugavpils Universitāte, Latvija

AUGUSTA SAULIEŠA PROZA 20. GADSIMTA SĀKUMA LATVIEŠU UN EIROPAS LITERĀRO PROCESU KONTEKSTĀ

Abstract

The prose of A. Saulietis in the context of European and Latvian literary processes in the beginning of 20th century

The literary legacy of Augusts Saulietis in the context of European and Latvian literary processes is a vivid segment of the 20th century Latvian culture. It's characteristics expands understanding of the nature of Latvian cultural consciousness. Isolated exploration of one authors creative works outside cultural processes would not be productive not only in Latvia but also in Europe as it does not give a complete understanding of author's creative nature. The review of A. Saulietis creative work in the context of European cultural processes marks new edges in his conception of originality of expression.

Writer's creative process expands in the literary periphery of the end of the 19th and the beginning of the 20th century but nevertheless in his creative work he reflects modern trends of the era, those intersections that reflect era's literary variety, represent Latvian writers' literary searches in European philosophy and literature and symbiosis of various cultural types and novelties in creative work of one writer. After detailed exploration of A. Saulietis prose at the beginning of the 20th century in the context of Latvian and European literary processes two aspects have to be emphasized: the influence of European literary process and Latvian literary legacy. Cultural context inspirations of F. Nietzsche, S. Pshibishevskis, O. Wilde, K. Hamsun, A. Chekhov and conceptual and motif similarities with J. Poruks, R. Blaumanis, F. Barda creative works can be found in A. Saulietis prose.

The entry of early modernism does not stop the development of previous cultural types but even maintain their functioning as an alternative possibility. In this respect A. Saulietis is a vivid example of successive change of various literary processes and also systemic combination of various cultural type features in one author's creative work. The artistic world of the writer reflects the entry of new philosophical, aesthetic and cultural tendencies in Latvian culture while it still retains close relationship with traditional aesthetic.

Atslēgas vārdi: Augusts Saulietis, kultūrteksts, kultūras tips, agrīnais modernisms, inspirācijas.

Raksta mērķis ir izpētīt 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma literāro situāciju latviešu kultūras telpā un Augusta Saulieša daiļradi literāro procesu kontekstā, akcentējot svarīgākās paralēles latviešu literatūrā (J. Poruks, R. Blaumanis, F. Bārda) un nozīmīgākās Eiropas literatūras ietekmes filozofijā (F. Nīče) un literatūrā (S. Pšibiševskis). Bez šaubām, literāro paraugu plašais klāsts un to aktualitāte 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā ļauj konstatēt arī K. Hamsuna, O. Vailda, F. Dostojevskā, A. Čehova u. c. rakstnieku ietekmi. Raksta nelielā apjoma dēļ aprobēšu galvenos aspektus.

Literārās situācijas raksturojums

20. gadsimta sākumā mazu Eiropas tautu literatūrām raksturīga intensīva Eiropas kultūrnovitāšu integrēšana. Latviešu literāro darbu rašanos 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā ietekmē jaunās literārās vēsmas Rietumeiropas, Ziemeļvalstu un krievu literatūrā. Latviešu rakstnieki izjūt nepieciešamību savā daiļradē nacionālās literatūras tradicionālās vērtības apvienot ar Eiropas literatūras idejām, lai radītu savu versiju par Eiropas literārajā telpā novatorām filozofiskām un estētiskām koncepcijām.

Literatūrā šis kultūras pozicionējuma ziņā sarežģītais laiks saistās ar sintēzi. Grūti izcelt kāda viena literārā virziena dominanti, jo Krievijā un Eiropā virzieni pēctecīgi nomaina viens otru, bet latviešu literārajā telpā ienāk vienlaicīgi. Šie priekšnoteikumi latviešu un kopumā Baltijas literatūrā veido moderno kultūras tipu, precīzāk, tā sākotnējo izpausmes formu – agrīno modernismu. Literārā daudzveidība kļūst par normu, un to veicina literārā periodika, polemiski raksti, tulkojumi. Literāro virzienu simbioze nereti realizējas arī viena autora daiļrades ietvaros. A. Saulietis (1869-1933) ir turpinājis latviešu literatūrā 19. gadsimta beigās aizsākto literāro tradīciju reālisma gultnē, tomēr 20. gadsimta pirmajā desmitgadē ir tapuši vairāki darbi, kas saistās ar jaunu ceļu meklējumiem latviešu literatūrā, proti, ar agrīno modernismu, tā estētiku un poētiku. Autors rada vairākus modernisma iezīmēm atbilstošus literāros darbus.

A. Saulieša literārais mantojums Eiropas un latviešu literāro procesu kontekstā ir spilgts 20. gadsimta latviešu kultūras segments, un tā raksturojums paplašina izpratni par latviešu kultūras apziņas specifiku. Viena autora daiļrades izolēta izpēte ārpus kultūras procesiem ne tikai Latvijā, bet arī Eiropā nebūtu produktīva, jo nesniedz pilnīgu izpratni par autora daiļrades specifiku. A. Saulieša daiļrades apskats Eiropas kultūras procesu kontekstā iezīmē jaunas šķautnes viņa izteiksmes savdabības izpratnē.

Latviešu literatūras konteksts

A. Saulieša daiļrade ir arī latviešu kultūras telpas daļa, un tāpēc, detalizēti pētot rakstnieka prozu 20. gadsimta sākuma latviešu un Eiropas literāro procesu kontekstā, jāuzsver divi aspekti: Eiropas literāro procesu un latviešu literārā mantojuma ietekme un autora daiļrades dialogs ar laikabiedriem.

Literatūrkritiķi – P. Ērmanis, A. Goba, A. Upītis, B. Smilktiņa u. c. – bieži sasaista A. Saulieti ar Apšu Jēkabu. Doma ir pamatota vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, ar Apsīšu Jēkabu A. Saulieti saista personīgie kontakti.¹ Otrkārt, A. Saulietis atsaucas uz Apsīšu Jēkaba daiļradi un atzinīgi izsakās par vecās paaudzes pārstāvjiem, *cienīgajiem, lēnprātīgajiem, ētiski gaišajiem. Seno, labo tikumu etalons literatūrā A. Saulietim ir Apsīšu Jēkaba Andra tēvs. Rakstnieks domā, ka starp viņa laikabiedriem tādi cilvēki nav iespējami, ka viņi izmirst. Tā Andris Vītals, vērtējot ikdienu un laikmetu, saka: Tāds visuzinošs, zemi un debesīs pārvaldošs tonis [...] agrāk nebija dzirdams – kad Andra tēvs un Gaitiņu Ilze vēl dzīvoja un viņu radi ...* (Saulietis 1926: VIII, 223) Arī apcerējumu grāmatā „Literatūra un lasītāji,” vērtējot latviešu literatūras vērtīgākos darbus, A. Saulietis min Apsīšu Jēkaba stāstu „Bagāti radi.” (Saulietis 1927: XV, 70)

A. Saulietis parāda cilvēka likteni, kad pastāvošā laikmeta tendences noliedz *sirds šķīstumu*, notiek vispārcilvēcisko vērtību sadursme ar industriālā laikmeta racionālo

practicismu, noliedzot cilvēka iekšējos tikumus un humānismu. Šī cilvēka atspoguļošanas stratēģija sasaucas ne vien ar Apsīšu Jēkabu, bet arī ar latviešu rakstnieka J. Poruka daiļradi. A. Saulieša varoņiem konstatējamas vairākas kopīgas iezīmes: līdzīga prozas darbu koncepcija un stāstu idejiskais līmenis, labā un daiļā sintēze, vērojamas paralēles tēlu izveidē un motīvu atspoguļojumā, tomēr ir dažāds mākslinieciskās pasaules plašums. Daži A. Saulieša tēli ir it kā līdzīgi J. Poruka tēliem. Mazā Anniņa stāstā „Aiz sniega un tumsas,” kas caur sniegu un tumsu, pārvarēdama bailes, dodas apciemot savu slimo draudzeni Ziemassvētku vakarā, ir līdzīga Poruka Zuzītei stāstā „Zuzīte.” Abas meitenes raugās pasaulē ar labestīgu un gaišu skatu, viņas prot nesavtīgi rūpēties par citiem. Vientiesītis („Vientiesītis”) ir līdzīgs Poruka Cibiņam („Kauja pie Knipskas”). Abu personāžu tēlojumā konstatējamas *bālo zēnu* iezīmes, bet, aizstāvot vājākos, viņos mostas atbildība un uzņēmība, viņi vienmēr gūst morālu uzvaru par saviem fiziski spēcīgākajiem pretiniekiem. Jāsaka, ka A. Saulieša mākslinieciskā pasaule ir daudz traģiskāka nekā J. Poruka.

Daži A. Saulieša varoņi arī ir klusi cietēji, kas glābšanos no pasaules aukstuma redz Dieva pasaulē, jo, dzīvojot saskaņā ar Kristus mācību, cilvēks gūst mieru, viņš neklausās, ko par to saka apkārtējie. Šajā aspektā zīmīgs ir A. Saulieša stāsts „Viņš” (1915, publicē 1924.). Stāsta galvenais varonis skolotājs Bandavs pieder pie inteligēntiem sava laikmeta cilvēkiem. Viņa mājās pulcējas izglītoti un sabiedrībā atzīti cilvēki, bet sabiedrības ārējais tukšums un spožums tiek salīdzināts ar dzīvi *cietumā* (Saulietis 1925: VII, 235) vai *garā pazemes alā* (Saulietis 1925: VII, 228). Stāstā paustās sāpes, ilgas, izmisums un *mūžīgā zvaigžņu skaidrība* (Saulietis 1925: VII, 242) liek apjaust J. Poruka ietekmi, kur līdzās dziļi reliģiskiem pārdzīvojumiem ieskanas arī mūžības jautājumi. Zvaigžņotās bezgalīgās debess pretstatījums smagnējām *zemes domām* (Saulietis 1925: VII, 242) sasaucas arī ar F. Bārdas dzejas motīviem, līdzīgi zemes dēlam un zvaigžņu meitai. Arī Bandavs un viņa sieva pieder dažādām pasaulēm – Bandavs bezgalīgajai mūžībai, Dieva pasaulei, bet viņa sieva reālajai, praktiskajai, racionālajai zemes pasaulei. Abu šo pasaulu apvienojums nav iespējams, pretstatīti ir ne tikai Bandavs un viņa sieva, bet arī divas pretējas pasaules, divi pretēji uzskati sašķeltajā Bandava dvēselē. Viņš nav piemērots zemes dzīvei, viņš nevar apvienot moderno pasaules uztveri ar kristīgo, viņš izvēlas eksistēšanu nervu klīnikā, kas liecina, ka zemes dzīvei viņš ir miris, bet psihiatriskajā klīnikā viņš rod mieru reliģiskajās vērtībās: *Ak, tēvs, ļauj man pie tevis tikt...* (Saulietis 1925: VII, 242). Uz A. Saulieša un Poruka daiļrades konceptuālo līdzību norāda vairāki autori: Z. Mauriņa, P. Ērmanis.

A. Saulieša prozas darbu motīvu līdzības konstatējamas arī cita laikabiedra daiļradē, proti, R. Blaumaņa darbos. A. Saulieša personāžu vidū salīdzināmajā aspektā īpaši var izcelt *pazudušos dēlus*. Tie ir gan nedaudz izglītoti saimnieku dēli, palutināti, vieglāk auguši, kas,

izmantojot vecāku turību, sāk palaisties visādos netikumos, gan arī nabadzīgāku bērnu vecāki. Viņiem vairs nav tēvu krietnuma darbā, atbildības un pienākuma izjūtas. Tāds jaunsungsks ir Rūdolfs Gaišiņš stāstā „Plašāka darbība.”² Galvenajam varonim ļoti nepieciešama nauda, lai uzdzīvotu, lai atdotu parādu muižā un lai samaksātu meitai, kurai ir bērns no Gaišiņa. Viņš atrod iespēju – steidzami jāpārdod skaistā birzs, ko viņa tēvs audzējis un kopis. Pazudušā dēla motīvs šeit sasaucas ar pārdoto koku motīvu un varam vilkt paralēles ar R. Blaumaņa „Indrāniem.”³ Pavisam pagrimis ir strādnieka Kapara dēls A. Saulieša stāstā „Pie malas” (1903). Alfrēdam nav labs neviens darbs ne fabrikā, ne pie grāmatu sējēja. Viņam patīk viegla dzīve, un šādas attieksmes galarezultāts ir visai bēdīgs – puisis dzērumā iesaistās noziegumā un, bēgdams no policistiem, atņem patēvam grūti un sūri pelnīto. Dažreiz ir iespējama arī pazudušā dēla atgriešanās. Inteliģentākais no visiem *pazudušajiem dēliem* ir Roberts Sēja A. Saulieša stāstā „No rīta” (1903). Viņš spējīgs atteikties no tukšas uzdzīves, pamosties jaunai dzīvei un pārvērtēt to.

A. Saulietis ir sava laikmeta cilvēks, un tāpēc, kā aktīvs kultūras dialoga dalībnieks, viņš piedāvā savu interpretāciju aktuāliem laikmeta konfliktiem tāpat kā R. Blaumanis un J. Poruks. Ar J. Poruka daiļradi A. Saulietim vērojamas konceptuālas un tēlu veidojuma līdzības, bet ar R. Blaumaņa daiļradi paralēles konstatējamās motīvu līmenī.

Eiropas filozofiskās idejas un literatūras konteksts

Vairāki literatūrkritiķi 20. gs 20. un 30. gados uzsver, ka A. Saulieša daiļrade ir sarežģīta un daudzšķautņaina gan literatūras žanru, gan tēmu, motīvu un tēlu ziņā, gan piederības ziņā kādam noteiktam kultūras tipam.⁴ A. Saulieša daiļrade ir veidojusies sarežģītā laika posmā, un tāpēc īpaša daudzveidība ir vērojama mākslinieciskās pasaules attēlojumā. Latviešu literatūrā ienāk gan antīko autoru ietekmes, gan laikmetīgo autoru jaunradītas poētiskās izteiksmes formas, gan tobrīd aktuālas filozofiskās idejas.

Eiropas kultūrnovitāšu integrēšana nacionālajā kultūrā veicina īpašu interesi par F. Nīčes filozofiskajām idejām jau 19. gadsimta beigās.⁵ Attieksme tā laika literatūrā ir dažāda: vieni rakstnieki pieņem un sajūsmināti citē, otri autori vai viņu attēlotie varoņi izsaka attieksmi pret inovatīvajām idejām, daži redz tajā īslaicīgu modes lietu, citi noliedz un nepieņem, tomēr interese par F. Nīčes personību un idejām un to ietekme ir nepārtraukta un nenoliedzama, un būtu grūti atrast rakstniekus, kurus neiespaidotu F. Nīčes filozofija. Viņa ideju iespaidā top H. Elgasta romāns „Zvaigžņotās naktis” – pirmais agrīnā modernisma romāns latviešu literatūrā.

Viena no filozofijas aktualitātēm ir pārcilvēka ideja, kas izsaka domu par cilvēka garīgo potenču un talantu pilnveidošanu, aicina neapmierināties ar dīku omulību, bet paplašināt redzesloku, atsakoties no provinciālisma un lokālisma, pievērsties visas cilvēces problēmām.

Latviešu agrīnie modernisti – V. Eglītis, H. Eldgasts, A. Austrīņš u. c. aktualizē un pieņem F. Nīči, viņiem pārcilvēka ideja ir vistuvākā, viņi arī teorētiski pamato savus uzskatus, sasaistot pārcilvēka ideju ar mākslinieku, kas pretstatīts pūlim. Citi, mazāk radikāli latviešu rakstnieki, interesējas par F. Nīči, aktualizē atsevišķas idejas vai pat tās noliedz un uzskata par nacionālajai identitātei neatbilstošām. F. Bārda, J. Poruks, A. Saulietis savos darbos min F. Nīčes vārdu, atsaucas uz viņa idejām, citē, veido atsevišķus varoņus kā F. Nīčes ideju atbalstītājus un paudējus vai pilnīgi pretēji šo ideju noliedzējus un apkarotājus.

Līdzās minētajām literārajām tendencēm īpaša loma ir F. Nīčes filozofijas recepcijai latviešu rakstnieka A. Saulieša daiļradē. Eiropas filozofiskās mācības un literārās ietekmes būtiski paplašina latviešu rakstnieka A. Saulieša cilvēka konceptu. Rakstnieka saikni ar F. Nīčes filozofiju nosaka vairāki faktori: tie ir personīgie kontakti ar latviešu agrīnajiem modernistiem, un tā ir F. Nīčes filozofijas ietekme, kas konstatējama A. Saulieša daiļradē.

20. gadsimta sākumā A. Saulietim izveidojas cieši sakari ar latviešu agrīnajiem modernistiem: viņš strādā par vienu no redaktoriem žurnālā „Zalktis,” publicē dzejoļus agrīno modernistu izdevumos,⁶ kas arī ietekmē viņa daiļradi šajā periodā. Žurnālā „Zalktis” tika publicēts F. Nīčes darbs „Tā runāja Zaratustra,” kur A. Saulietis strādā par vienu no redaktoriem un literārās daļas vadītāju kopš 1906. gada.

A. Saulieša daiļradi var iedalīt vairākos posmos, un viens no šiem rakstnieka individualitātes attīstības periodiem cieši saistīts ar agrīnā modernisma uzplaukuma periodu. Agrīno modernistu filozofiskie un estētiskie uzskati sasaucas ar A. Saulieša jauno modernisma estētikai raksturīgo personāža tipu – mākslinieku. Arī Nīče uzskatīja, ka lieli domātāji, mākslinieki un dzejnieki izprot dzīvi dziļāk (Ebels 1996: 7). Radošās, proti, citādās personības tēla semantika ir atspoguļota vairākos 20. gadsimta sākumā uzrakstītos A. Saulieša prozas darbos. Jau gadsimtu mijā uzrakstītajos stāstos A. Saulietis piesaka inteliģentus, ar lielu gribasspēku apveltītus personāžus. Turpmākajā daiļrades posmā parādās liela apjoma darbi – romāns „Varavīksne”(1908) un „Pasaka. Andra Vītalka piezīmējumi, tēlojumi un karikatūras” (1909, publicēts 1912) –, kuru centrā, balstoties uz modernajām filozofiskajām vēsmām, A. Saulietis tēlo rakstnieku, piesaka jaunu modernā cilvēka tipu.

A. Saulieša daiļradē ienāk tēli, kas apveltīti ar stipru gribu, talantu, tie nav vidusmēra cilvēki, tie ir izņēmums no vispārīgā likuma. Romāna „Varavīksne” centrā ir rakstnieks Ansis Ators. Viņš tiecas pēc augstākām garīgām vērtībām un savu sūtību saista ar augstāku mērķu izvirzīšanu līdzīgi F. Nīčes Zaratustram. A. Saulieša prozas poētika piesaka agrīnā

modernisma estētikai atbilstošus cilvēka koncepcijas atveidojuma aspektus. Varoņi ir vientuļnieki, kas īpašu uzmanību velta savai dvēselei, jo agrīnais modernisms piesaka iedziļināšanos indivīda iekšējā pasaulē. A. Saulieša cilvēka koncepcijas attēlojumā tiek akcentēta dvēseles kategorija, dubultniecības struktūra un vientuļības motīvs, tiek uzsvērts pretrunīgums, kas saistīts ar kultūras garīgo krīzi. A. Saulieša varoņi ir pretrunīgi, jo pieder savam laikmetam ar dominējošo sašķelto pasaules modeli, kas raksturīgs agrīnā modernisma estētikai. Lai A. Saulietis ikdienā ir cieši saistīts ar latviešu agrīnajiem modernistiem, tomēr viņa darbos veidojas individuāla attieksme pret F. Nīčes idejām. Agrīnie modernisti uzņēma, aktualizēja un radoši pārstrādāja iepriekšējo kultūru māksliniecisko pieredzi, antīkās pasaules realitātes. A. Saulietis pamana dekadentu vēlmi ikdienišķo pasauli piesātināt ar dažādiem kultūras kodiem un ironiski par to raksta „Pasakā.”

A. Saulieša tēlu veidojumā ir konstatējams F. Nīčes filozofisko uzskatu iespaids, varoņiem ir F. Nīčes pārcilvēka iezīmes, tomēr viņa personāžu tēlojumā ienāk diametrāli pretēji dzīves un pasaules uzskati un tiek piešķirta arī negatīva konotācija. Tā kalējs Indriķis (stāstā „Kalējs Indriķis”) pārmet savam radniekam studentam Valdim viņa nekrietno rīcību un vēlmi pavest meiteni, pielīdzinot to pārcilvēka visatļautībai.

A. Saulietis pieder tai 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma rakstnieku paaudzei, kas uzsāk radoši apvienot klasiskās un jaunās kultūras iezīmes. Par vienu no savdabīgākajām un gadsimtu mijas kultūras raksturīgākajām kultūrzīmēm kļūst jauna, moderna cilvēka – mākslinieka – meklējumi. Jaunie estētiskie uzskati, kas veidojas F. Nīčes iespaidā būtiski maina latviešu literāro kultūrtelpu un ietekmē A. Saulieša daiļradi. Parādot eksperimentus ar Eiropā aktuālām filozofiskām koncepcijām, piemēram, F. Nīčes filozofiju, rakstnieks atspoguļo jauno filozofisko, estētisko un kultūras tendenču ienākšanu Latvijas kultūrtelpā, bet vienlaikus tā vēl joprojām saglabā ciešu saikni ar tradicionālo estētiku.

Eiropas agrīnā modernisma literatūra

Gadsimta sākums ir arī tas laika posms, kad latviešu kultūrtelpā intensīvi ienāk daudzu rakstnieku darbi, īpaši jūtama Eiropas modernisma literatūras ietekme. A. Saulieša daiļradē konstatējama atsevišķu darbu kompozīcijas līdzība ar K. Hamsuna „Pānu,” O. Vailda estētiku un S. Pšibiševska romānu „Homo Sapiens.” Agrīnā modernisma ietekmi A. Saulieša daiļradē uzskatāmi demonstrē romāna „Varavīksne” līdzības ar S. Pšibiševska romānu „Homo Sapiens” konceptuālā līmenī, tēlu sistēmas izveidē, kompozīcijā.

Īpašu rezonansi latviešu literatūrā izraisa 1907. g. publicētais S. Pšibiševska romāns „Homo Sapiens” ar latviskoto nosaukumu „Cilvēks.” Literatūrzinātnieki šajā periodā akcentē

„Homo Sapiens” spēcīgo ietekmi, latviešu literatūrā, kā tika minēts iepriekš, top pirmais modernisma romāns – H. Eldgasta „Zvaigžņotās naktis”, kā arī vesela virkne prozas darbu, kuru centrā autori izvirza jaunu moderno varoni, kam raksturīga pašatklāsmē, prātojumi par pasaules un kultūras norisēm, ko kritika pilnīgi pamatoti saista S. Pšibiševska un K. Hamsuna ietekmi (Vāvere 1998: 311-313).

Jaunās tendences latviešu kultūrtelpā un S. Pšibiševska lielā ietekme šajā literārajā periodā, kā arī tas, ka A. Saulietis aktualizē poļu rakstnieka vārdu ir rosinājis izpētīt tipoloģiskās līdzības un ietekmes. Latviešu rakstnieks min viņa vārdu kā īpašu modernisma pasaulei piederīgu kodu.

A. Saulietis tēlo jaunus modernismam raksturīgus varoņus – rakstniekus. Ansis Ators („Varavīksne”), Andris Vītalks („Pasaka. Andra Vītalka piezīmējumi un karikatūras”) tāpat kā S. Pšibiševska Eriks Falks („Homo Sapiens”) ir rakstnieki – kuru pasaules uzskats sabalsojas ar modernajām filozofiskajām vēsmām. Abu autoru darbos, piesakot jaunu modernā tipa cilvēku, jūtams F. Nīčes filozofisko uzskatu iespaids. Rakstnieks, izredzētais, autsaideris nostājas līdzās F. Nīčes pieteiktajam pārcilvēkam. Ansis Ators, Andris Vītalks un S. Pšibiševska Falks saskata savu rakstnieka sūtību, izvirzot augstākus mērķus, abi pretstata sevi sabiedrībai, pūlim. Vienīgi Falks pretstata sevi sabiedrībai daudz intensīvāk un ar daudz lielāku pārkuma apziņu nekā Ators vai Vītalks. Falks uzsver savu unikalitāti un sauc sevi par pārcilvēku, cilvēku no *Homo Sapiens* sugas, citē Nīči, uzskata sirdsapziņu par *atavistiskām* (Pšibiševskis: 1907, 89) pagātnes atliekām, jebkuru rīcību attaisno no filozofijas, fizioloģijas vai estētikas viedokli. Ators tikai nojauš par savu īpašo sūtību, bet Vītalks neizpratnē vīpsnā par pārcilvēka iezīmēm un pārcilvēka motīvu „Pasakā” atspoguļo ar ironiju.

Gan S. Pšibiševskis, gan A. Saulietis pauž domu, ka rakstnieki un mākslinieki, domātāji, dzejnieki, radošās personības izprot dzīvi dziļāk, uztver to daudznozīmīgi un komplicēti kā sabiedrisku parādību un kā personības iekšējos pārdzīvojumus, tikai abu autoru pieteiktie pārcilvēki ir dažādi. S. Pšibiševskis veido savu varoni atbilstoši Nīčes pieteiktajam pārcilvēkam, bet A. Saulietis, lai arī ieskicē F. Nīčes pārcilvēka iezīmes, tomēr ar šo vārdu bieži piešķir negatīvu konotāciju, apzīmē negatīvos varoņus, nereti tēlo sabiedriskās tendences ironiskā aspektā, tādējādi viņa varoņu tēlojumā ienāk modernās pasaules un kultūras uzskati, kā tipoloģisks laikmeta tendenču atspoguļojums.

A. Saulieša, tāpat kā S. Pšibiševska daiļradē modernisma ietekmē sāk nostiprināties jauna pieeja – literatūras un mākslas galvenais uzdevums ir rādīt cilvēka pašatklāsmi, cīņu pašam ar sevi, savu iekšējo pasauli, paust cilvēka dvēseles grēksūdzi, atainot dvēseles atkailināšanos. Svarīga ir individuālā brīvība, interese par cilvēku, neatkarīgi no viņa sociālajām attiecībām un saistībām. Lai gan abu autoru darbos ir vērojamas līdzības fabulas veidojumā, abu galveno

personāžu uzskatos, neatkarības centienos un pārcilvēka motīvā cilvēka koncepta modelējumā, tomēr, ja salīdzina S. Pšibiševska Falku un Ansi Atoru, tad jāsecina, ka atšķirību ir vairāk. Anša pārcilvēciskums ir vairāk noteikta sabiedrības maska, nevis būtība, viņam svešs ir netikuma attaisnojums un iznīcināšanas filozofija, kā S. Pšibiševska Falkam.

A. Saulieša un S. Pšibiševska darbos konstatējamas līdzības ne tikai konceptuālā līmenī, bet arī poētikā, vērojama atteikšanās no sižeta un psiholoģisko pārdomu dominante, netiek konkretizēta telpa un laiks, zūd saikne starp reālo un irreālo, mākslinieciskajā pasaulē ienāk sapņi, vīzijas, kas veiksmīgi attēlo modernā cilvēku pretrunīgo un sašķelto iekšējo pasauli. Vērojamas līdzības arī personāžu izveidē – modernā cilvēka psiholoģiskās pretrunas attēlotas, izmantojot dvēseles konceptu un dubultniecības struktūru. Gan Falks, gan Ators savu pretrunu pārņemto iekšējo pasauli projicē tiesājamā un tiesneša dialogā, kas varētu būt Dostojevskas nozieguma un soda motīvu ietekme.

A. Saulietis, kaut arī pozicionē sevi kā inovators, joprojām atrodas arī iepriekšējās latviešu tradīcijas iespaidā, bet Pšibiševskis pilnībā sarāvis saikni ar tradicionālo un piesaka cilvēka koncepciju modernisma ietvaros.

A. Saulieša daiļrades process izvēršas 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma literārajā perifērijā, tomēr viņš savā daiļradē atspoguļo laikmeta modernās tendences, raksturojot tos krustpunktus, kas atspoguļo laikmeta literāro daudzveidību, reprezentē latviešu rakstnieku literāros meklējumus Eiropas filozofijā un literatūrā un dažādu kultūras tipu un kultūrnovitāšu simbiozi viena rakstnieka daiļradē. Agrīnā modernisma ienākšana neaptur iepriekšējo kultūras tipu attīstību, bet saglabā to funkcionēšanu kā alternatīvu iespēju. A. Saulietis šai ziņā ir spilgts paraugs gan dažādu literāro procesu pēctecīgā nomaiņā, gan sistēmiskā dažādu kultūras tipu iezīmju apvienojumā viena autora daiļradē. Rakstnieka mākslinieciskā pasaule atspoguļo jauno filozofisko, estētisko un kultūras tendenču ienākšanu Latvijas kultūrā, bet vienlaikus tā vēl joprojām saglabā ciešu saikni ar tradicionālo estētiku.

Bibliogrāfija

1. Ebels, G. (1996) *Nīče un mūsdienas*. Rīga: Pētergailis.
2. Pšibiševskis, S. (1907) *Homo Sapiens*. Jelgava: E. Landsberga apgādībā.
3. Saulietis, A. (1925) *A. Saulieša raksti piecpadsmīt sējumos. Septītā grāmata. Stāsti*. Rīga: J. Rozes apgādība.
4. Saulietis, A. (1926) *A. Saulieša raksti piecpadsmīt sējumos. Astotā grāmata. Stāsti*. Rīga: J. Rozes apgādība.
5. Saulietis, A. (1927) *A. Saulieša raksti piecpadsmīt sējumos. Piecpadsmītā grāmata. Apcerējumi*. Rīga: J. Rozes apgādība.
6. Vāvere, V. (1998) *Latviešu literatūras vēsture. Proza*. Rīga: Zvaigzne ABC

¹ Viņi iepazīstas 1889. g. vasarā, apmeklējot inspektora Grāvīša skolotāju kursus Valmierā.

² Stāsts „Plašāka darbība” uzrakstīts 1900, salīdzinājumam R. Blaumaņa drāma „Pazudušais dēls” 1893, iespiedums un teātrī.

³ Stāsts „Plašāka darbība” uzrakstīts 1900, salīdzinājumam R. Blaumaņa „Indrāni” 1904.

⁴ A. Goba raksta: „*Ja mēs rakstnieku salīdzinātu ar upi viņas plūdumā, tad daža no šīm upēm tecētu noteiktu, cietu krastu ierobežota. Lai arī viņas plūdumā būtu kādi likumi, tad tomēr mums būtu viegli apzīmēt viņas ceļu uz jūras bezgalību. Bet daža cita upe totiesu uzrādītu gan pietekas, gan attekas, plūstu gan saviem krastiem pāri, gan atkal citā vietā liktos lēna un kā iesnaudusies. [..] Tad – ir tur arī apakšstrāvas, kas maldina skatītāja aci, jo – virsma rāda vienu, bet dziļāk, ūdens zāļu drebošā locīšanās rāda, ka ir vēl cita straume un cits virziens.[..]. Te viņa tecēja pār baltiem oļiem un neko neslēpa, te atkal satumsa kādā atvarā, un cilvēka acs tur nevar ieskatīties un nevar pateikt, kas šinī dziļumā slēpjas.*” (*Par A. Saulieti. Piesaule. 1929. g. 555. lpp.*)

⁵ Pirmā publikācija par F. Nīči avīzē *Baltijas Vēstnesis* 1896. g., Nr. 11

⁶ Publikācijas žurnālā *Zalktis, Stari, Pret Sauli*. Dzejolis „Atriebējs” publicēts žurnālā *Pret Sauli*, 1906., Nr. 1, 8. lpp.